

Sosyal Bilimler
EKEV AKADEMİ
dergisi

Makalenin geliş tarihi: 05.09.2025
1.Hakem Rapor Tarihi: 08.10.2025
2.Hakem Rapor Tarihi: 19.11.2025
Yayına Kabul Tarihi: 27.11.2025

eISSN:2148-0710 - pISSN:1301-6229

BELÂGAT GELENEĞİNDE BEDÎ' İLMİNİN SERENCAMI¹

Şahin YETİK*

Öz

Bu makale, bedî' ilminin tarihsel serencamını erken dönemden modern döneme kadar ortaya koymakta; muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyyenin fonetik–anlam ilişkisi bağlamındaki işlevsel yönünü vurgulamakta ve klasik ile modern dönemdeki tasnifleri tablolastırarak edebî sanatların niceliksel gelişimini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel bir literatür incelemesi deseninde yürütülmüştür. Veri kaynağı olarak İbnü'l-Mu'tez'in Kitâbü'l-Bedî', Ebû Hilâl el-Askerî'nin Kitâbü's-Sinâ'ateyn, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'Ulûm, Hatîb el-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh ve Teftâzânî'nin el-Mutavvel gibi klasik eserler esas alınmış; ayrıca modern retorik ve stilistik çalışmalardan da yararlanılmıştır. Bulgular, bedî' ilminin yalnızca süsleme sanatı olmadığını, sözün hem işitsel hem de zihinsel etkisini artıran işlevsel bir boyut taşıdığını göstermektedir. Muhassinât-ı lafziyye'nin fonetik ve ritmik yapıyı güçlendirdiği, muhassinât-ı maneviyyenin ise anlam derinliğini pekiştirdiği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan tablolastırma, klasik dönemlerde sınırlı sayıda olan edebî sanatların modern döneme gelindikçe çeşitlendiğini ve sayısal olarak arttığını ortaya koymuştur. Çalışmanın özgün katkısı, bedî' ilmini tarihsel gelişim çizgisi içerisinde ele alması, fonetik–anlam ilişkisini merkeze alması ve sanatların niceliksel değişimini görselleştirerek literatüre yeni bir yönetsel yaklaşım sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Bedî' ilmi, Belâgat, Muhassinât-ı lafziyye, Muhassinât-ı maneviyye, Retorik.

The Trajectory of the Science of Badî' in the Tradition of Rhetoric

Abstract

The science of badî', one of the three main disciplines of rhetoric (balāgha), represents its aesthetic dimension by encompassing both phonetic (muhassinât al-lafziyya) and semantic (muhassinât al-ma'naviyya) ornaments. This article examines the position of badî' within rhetoric through the framework of these two categories. The study first addresses the etymological and theoretical foundations of rhetoric and eloquence (fasāḥa), and then analyzes the tripartite structure of rhetoric (ma'ānī, bayān, badî') in light of classical sources. The research was conducted through a qualitative literature review design. Primary sources included Ibn al-Mu'tazz's Kitāb al-Badî', Abū Hilāl al-'Askarî's Kitāb al-Şinā'ateyn, al-Sakkākî's Miftāḥ al-'Ulūm, al-Khaṭīb al-Qazwīnī's Talkhīṣ al-Miftāḥ, and al-Taftāzānī's al-Muṭawwal, complemented by modern rhetorical and stylistic studies. The findings reveal that badî' enhances both the auditory and intellectual impact of speech, with muhassinât al-lafziyya reinforcing phonetic and rhythmic aspects, and muhassinât al-ma'naviyya deepening semantic richness. The originality of the study lies in relating classical classifications of badî' to modern rhetorical perspectives, highlighting the functional dimensions of both categories, and presenting them in a comparative table that illustrates their quantitative expansion. In this way, the science of badî' is reconsidered through a new perspective that bridges classical and modern approaches.

Keywords: Science of badî', Phonetic ornaments, Semantic ornament. Rhetoric.

¹ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Mustafa KAYA danışmanlığında sürdürülen "Kur'an'ı Kerim'in Muhassinat-ı Lafziyye ile İcâzı" isimli doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

* Araş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, (sahin.yetik19@ogr.atauni.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0001-9064-7681>

1. Giriş

Bedî' ilmi, belâgatın bünyesinde yer alan iki ana sanat türünü, yani lafızda ve anlamda güzellik unsurlarını işleyen muhassinât-ı lafziyye ile muhassinât-ı maneviyyeyi kapsar. Ancak bu ilmin tarihsel seyrine geçmeden önce, belâgat ve fesahat kavramlarının temel anlamlarını hatırlatmak faydalı olacaktır. Belâgat, sözlükte “ulaşmak” ve “kemale ermek” mânalarına gelir ve sözün bağlama uygun, fesahatli bir şekilde ifade edilmesini anlatır. Fesahat ise lafzın açık, düzgün ve anlaşılır oluşunu ifade eder. Bu nitelik kelime, cümle ve konuşmacı düzeyinde ortaya çıkar. Kazvî'nî'ye göre bir kelimenin fasih kabul edilmesi, telaffuzunun kolay olması, kulağa hoş gelmesi ve anlamının berraklığına bağlıdır. Kısaca özetlemek gerekirse belâgat, kelâmın; fesahat ise kelimenin güzelliğiyle ilgilidir (Akdemir 19; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 44; el-Kazvî'nî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 3).

Fesahat, klasik belâgat geleneğinde kelimenin, kelâmın ve mütekellimin fesahati olmak üzere üç düzeyde ele alınır; her düzeyin kendisine özgü şartları ve kaçınılması gereken hususları bulunmaktadır. Bir kelimenin fasih sayılabilmesi için tenâfur'u-l-hurûf (ard arda gelmesi zor telaffuzlara yol açan harflerin bulunmaması), kıyasa aykırılık (sarf ve nahiv kurallarına uymayan şekillerin kullanılmaması) ve garabet (anlamı karıştıran veya anlaşılmayı zorlaştıran ifadelerin olmaması) kusurlarından uzak olması gerekir. Cümle düzeyinde de aynı ilkeler geçerlidir; kelime ve seslerin uyumsuzluğu sebebiyle ortaya çıkan tenâfur, dil bilgisi bozukluğu anlamına gelen za'fü't-telif ve anlam kapallılığını doğuran ta'kid fesahati zedeler. Mütekellim yani konuşmacı ise, fasih söz söyleme yetkinliğine sahip olmalı ve maksadını açık biçimde aktarabilmelidir (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 45; el-Curcânî 13; el-Kazvî'nî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 3-4; Es-Sekkâkî 21).

Bedî' ilmini belâgat içerisinde müstakil bir bölüm olarak ele alan ilk âlim Hatîb el-Kazvî'nî olmuştur. Onun, modern döneme de kaynaklık eden en önemli eserlerinden biri sayılan et-Telhîs'i, belâgat denilince akla gelen temel başlıkları sistematik bir biçimde sunar. Kazvî'nî'ye göre belâgat, üç ana bölümden oluşur: me'ânî, beyân ve bedî'. Me'ânî, sözün muhataba uygunluğunu konu edinir; cümlelerin yerinde kullanılması, dinleyicinin doğru anlaması ve ifadenin bağlama uygun olup olmaması bu bölümün esasını teşkil eder. Bu çerçevede müsnedün ileyh, müsned, fiile bağlı unsurlar, kasr, inşâ, ayırma-bağlama, îcâz, itnâb ve musâvât gibi konular incelenir. Beyân, bir mananın farklı üsluplarla aktarılmasını ifade eder; teşbih, mecâz ve kinâye bu bölümün başlıca unsurlarıdır. Bedî' ise sözün hem lafzî hem de manevî güzelliklerini ortaya koyan sanatları kapsar (el-Kazvî'nî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 6-93-123; Hacımüftüoğlu, “Bedî'” 321).

Bu çalışmanın özgünlüğü, bedî' ilmini tarihsel serencamı içerisinde ele alarak muhassinât-ı lafziyye ile muhassinât-ı maneviyyenin fonetik-anlam ilişkisi bağlamındaki işlevsel boyutlarını vurgulamasıdır. Ayrıca klasik ve modern dönemdeki sanat tasnifleri tablolastırılarak niceliksel gelişimi görünür kılınmaktadır. Böylece bedî' ilminin hem teorik temelleri hem de uygulamadaki çeşitliliği karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma deseni hazırlanmış olup sistematik literatür taraması ve belge analizi yöntemine dayanmaktadır. Bedî' ilminin tarihsel serencamı incelenirken klasik belâgat eserleri (İbnü'l-Mu'tez'in Kitâbü'l-Bedî', Ebû Hilâl el-Askerî'nin Kitâbü's-Sınâ'ateyn, Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'Ulûm, Hatîb el-Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh, Teftâzânî'nin el-Mutavvel) temel kaynaklar olarak kullanılmış; ayrıca modern retorik ve stilistik çalışmalardan da yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, sistematik ve karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiş; muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyyenin gelişim süreci tablolastırılarak niceliksel farklılıkları ortaya konmuştur.

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içerisinde tarihsel ve betimsel bir literatür incelemesi olarak desenlenmiştir. Nitel araştırmalarda tarihsel yaklaşım, bir konunun geçmişten günümüze geçirdiği değişimleri sistematik biçimde ortaya koymayı hedefler (Yıldırım ve Şimşek 41). Bu bağlamda çalışmada bedî' ilminin klasik dönemdeki ilk tasniflerinden modern dönem retorik yaklaşımlarına kadar geçirdiği dönüşüm, karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirilmiştir. Çalışmada sistematik literatür taraması ve belge analizi temel yöntem olarak kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı metinlerdeki verilerin belirli kriterler doğrultusunda seçilerek çözümlenmesine imkân tanır (Bowen 27). Bu yöntemle hem klasik belâgat metinleri (İbnü'l-Mu'tez, Ebû Hilâl el-Askerî, Sekkâkî, Kazvînî, Teftâzânî) hem de modern stilistik ve retorik kaynaklar analiz edilmiş, elde edilen veriler tablolastırılarak sistematik bir bütünlük sağlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu

Bu araştırma, kuramsal ve tarihsel nitelikte bir çalışma olduğundan belirli bir evren veya örneklem seçilmemiştir. Çalışmanın temel inceleme alanını, bedî' ilmine dair erken dönemden modern döneme kadar yazılmış klasik belâgat eserleri ve çağdaş retorik çalışmaları oluşturmaktadır. Böylece örneklem yerine doğrudan alanın birincil ve ikincil kaynaklarına yönelinmiştir. Bu tercih, araştırmanın kapsamını genişletmekte ve bedî' ilmini farklı dönemlerde ele alan metinlerin karşılaştırılmasına imkân vermektedir. Ayrıca, belirli bir örneklem yerine temsiliyet gücü yüksek klasik ve modern kaynakların kullanılması, çalışmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır. Böylece elde edilen bulgular hem tarihsel hem de metodolojik açıdan tutarlı bir çerçeveye oturmaktadır.

2.3. Araştırma Süreci

Araştırma süreci üç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, klasik belâgat eserlerinde yer alan sanat tasnifleri belirlenmiş ve kavramsal çerçeve netleştirilmiştir. İkinci aşamada, modern dönemde yapılan retorik ve stilistik çalışmalar incelenmiş, bu tasniflerle klasik yaklaşım arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Son aşamada ise elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve tablolar aracılığıyla görselleştirilmiştir. Bu sistematik süreç, bedî' sanatlarının hem tarihsel gelişimini hem de sayısal çeşitliliğini görünür kılmıştır. Ayrıca sürecin her aşamasında verilerin şeffaflığı korunmuş ve tekrar edilebilirlik ilkesi gözetilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan veriler sistematik ve karşılaştırmalı biçimde çözümlenmiştir. Bu analiz sürecinde öncelikle klasik kaynaklarda yer alan tasnifler tablolastırılmış, ardından modern dönemdeki sınıflandırmalarla mukayese edilmiştir. Bu yöntem, verilerin daha görünür ve ölçülebilir hâle gelmesini sağlamıştır. Elde edilen veriler üzerinden niceliksel bir karşılaştırma yapılmış ve bedî' sanatlarının tarih boyunca nasıl çeşitlendiği ortaya konmuştur. Bu yöntemsel yaklaşım, literatürde genellikle dağınık hâlde bulunan bilgilerin sistematik bir çerçeveye kavuşturulmasına imkân tanımaktadır. Böylece çalışmanın bulguları daha bütüncül ve tutarlı bir temele oturtulmuştur.

2.5. Araştırma Etiği

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen teorik bir araştırmadır. Araştırma sürecinde bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine titizlikle uyulmuş, kullanılan tüm klasik ve modern kaynaklar güvenilir eserler arasından seçilmiştir. Bu kaynaklardan yapılan alıntılar akademik kurallara uygun şekilde belirtilmiş ve hiçbir içerik çarpıtılmamıştır. Çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık, doğruluk ve objektiflik ilkelerine bağlı kalınmıştır. Ayrıca telif haklarına riayet edilmiş ve akademik dürüstlük çerçevesinde hareket edilmiştir. Bu yaklaşım, çalışmanın güvenilirliğini artırmış ve araştırmanın etik boyutunu sağlam bir zemine oturtmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın temel bulguları bedî' ilminin tarihsel serencamı ve belâgat içerisindeki konumuna dair elde edilen veriler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bulgular hem klasik kaynaklardan hem de modern çalışmalardan elde edilen verilerin sistematik biçimde karşılaştırılmasıyla ortaya konmuştur. Bu süreçte bedî' sanatlarının tarih boyunca nasıl çeşitlendiği ve değişim gösterdiği tablolar aracılığıyla somutlaştırılmıştır. Ayrıca analiz, sadece sayısal bir artışı değil, estetik ve fonetik işlevlerdeki farklılaşmaları da görünür kılmıştır. Böylece bulgular, okuyucuya hem tarihsel bir perspektif hem de kavramsal bir derinlik sunacak şekilde düzenlenmiştir.

3.1. Belâgat İlminin Tarihsel Süreçte Geçirdiği Safhalar

Bilindiği üzere Arap dili, literatürde lügavî ilimler, edebî ilimler ve belâgat ilmi olmak üzere üç temel alanda incelenir. Edebî alan ise şiir ve nesir başlıkları altında incelenir. Şiir şatr, beyit, kaside ve divan gibi türlere ayrılırken, nesir mektup, rivayet, hikâye, nutuk–hitabe, tiyatro ve gazetecilik gibi farklı türler üzerinden ele alınır. Belâgat Arapların daha Câhiliye döneminde ileri bir seviyede geliştirdiği bir meleke olarak ortaya çıkmış, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle birlikte en mükemmel örneklerini sergilemiştir. Müdevven, yani yazılı olarak sistemleştirilmiş bir ilim hüviyetini ise hicrî III. asırda Câhiz, İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme b. Ca'fer gibi ediplerin çalışmalarıyla kazanmıştır. Bununla birlikte belâgatın tam anlamıyla sistematik bir ilim dalı haline gelişi, Abdulkâhir el-Cürçânî'nin Delâ'ilü'l-İ'câz ve Esrârü'l-Belâğa adlı eserleriyle gerçekleşmiş; bu dönemde geliştirilen belâgat teorileri, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını izah etme gayesiyle de şekillendirilmiştir (el-Curcânî 438; el-Curcânî 31-38; el-Galâyini 8; Şener 70-72).

Belâgat ilminin gelişimi tarihsel açıdan dört temel safhada değerlendirilebilir. İlk dönem, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünden Hicrî IV. asrın sonuna kadar uzanır. Bu süreçte belâgat, tefsir, edebî tenkit ve kelâm gibi alanlarla iç içe olmuş; özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunu çözümleme ve açıklama çabalarıyla öne çıkmıştır. İkinci dönem, Hicrî IV. asırdan VII. asrın sonlarına kadar devam etmiş ve bu evrede belâgat müstakil bir ilim hüviyeti kazanmıştır. Abdulkâhir el-Cürçânî'nin eserleri, belâgatın teorik temelini atarken; Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı Kur'ân-ı Kerîm'in belâğî yönlerini ayrıntılı biçimde ele almıştır. Üçüncü dönem, Hicrî VIII. asırdan XIII. asra kadar süren duraksama devridir. Bu zaman diliminde daha çok önceki eserler üzerine şerh ve haşiyeler yazılmış; bununla birlikte Bedî' ilmi gibi uygulamaya dönük alanların gelişmeye devam ettiği görülmüştür. Son safha ise modern dönemdir. Bu dönemde belâgat, klasik anlayışın ötesine geçen farklı yorumlarla ele alınmış; Yunan retoriğinin etkisi gibi meseleler yeniden tartışmaya açılarak ilim daha geniş bir perspektiften değerlendirilmiştir (el-Curcânî 48; el-Curcânî 20; ez-Zemahşerî 12; Şener 75-78).

Belâgat, nihai anlamda “beyân, me'ânî ve bedî'” olmak üzere üç bölümde ilim sahasındaki yerini almıştır. Onu edebiyattan ayıran en belirgin yön ise şudur: Edebiyat, muhatabın anlamasını ikinci planda tutarak daha çok sanatın ortaya konmasına odaklanırken, belâgat muhatabın anlayıp anlamadığını dikkate alır. Arap diliyle ilgili kaleme alınan ilk eserlere bakıldığında, başlangıçta bütün dil konularının bir arada ve iç içe işlendiği, henüz belirgin başlıklar ve alt bölümlere ayrılmadığı görülür. Bu durumun açık örneklerinden biri de Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ıdır; zira bu eserin muhtevasında yalnızca sarf ve nahiv değil, aynı zamanda fonetik, belâgat ve sözlükle ilgili meseleler de yer almaktadır (Akbaş 13; Fadıl Hasan 58; Özbalkıç 130-31; Sîbeveyhi 24).

Arap dilini bir binaya benzetmek gerekirse, belâgat o yapının hem iç hem de dış mimarisini, ihtişamını ve cazibesini temsil eden unsurdur. “Be, lâm ve ğayn” harflerinden oluşan (ب) kökünden türeyen belâgat kelimesi, sözlükte “hedefe ulaşmak” anlamına gelir. Bu hedef, belirli bir mekân ya da zaman olabileceği gibi, bir işin tamamlanması yahut bir noktaya yaklaşmayı da ifade edebilir. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*'da belâgatın asıl manasının “varmak, ulaşmak” olduğunu kaydeder ve aynı

kökten türeyen kelimelerin de bu anlamlarla doğrudan ilişkili olduğunu belirtir. Kur’ân-ı Kerîm’de ise bu kökten türeyen بلاغ، بلاغ، بالغ، بالغه، بلاغ، مبالغ gibi formlar yetmiş yedi kez geçmekte ve her biri bu temel anlamla bağlantılı bir kullanıma işaret etmektedir (Güler 215-16; İbn Fâris 301-02; Râğıb El-İsfahânî 153-54).

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ (22)

“Erginlik çağına **erince** ona hikmet ve bilgi verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.” (12/Yûsuf/22).

﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ (14)

“Musa erginlik çağına **gelip** olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.” (28/Kasas/14).

Büyük dil âlimlerinden Câhiz, belâğatı “lafız ile mananın güzellikte birbiriyle yarışması” şeklinde tanımlar. Ona göre lafız, manadan önce kulağa ulaşır; mana ise lafızdan önce kalbe, yani zihne yerleşir. Bu yaklaşım, belâğatın en özlü tariflerinden biri olarak kabul edilebilir. Terim anlamı itibariyle belâğat, hem meleke hem de ilim olarak tanımlanır. Meleke yönüyle belâğat, sözü fasih ve bağlama uygun biçimde, yani yer ve zamana göre açık ve akıcı şekilde ifade etme yeteneğidir. İlim yönüyle belâğat ise, doğru ve yerinde söz söylemenin esaslarını ve kurallarını inceleyen bir disiplin olarak tarif edilmiştir (Bulut, *Belâğat Terimleri Sözlüğü* 42-43; el-Câhiz 89; El-Canâcî 33; el-Curcanî 55).

Belâğat kelimesi “güzel ve etkili konuşma melekesi” olarak kabul edildiğinde, bu anlayışın kökenlerinin Câhiliye dönemine kadar uzandığına dair rivâyetler mevcuttur. Nitekim Âmir b. Zarb el-Advânî’ye yöneltilen “En belîğ konuşan kimdir?” sorusuna verdiği “Güzel mânayı veciz sözle ifade edendir” cevabı buna örnektir. Tarihsel süreçte ise belâğat farklı isimlerle anılmıştır. El-Câhiz’de “beyân”, İbnü’l-Mu‘tez’de “bedî”, İbn Kudâme’de “şiiir ve nesir tenkidî”, el-Askerî’de “şiiir ve nesir sanatı”, el-Hafâcî’de “fesahat”, Abdulkâhir el-Cürcânî’de “belâğat ve icâz delilleri”, Tefâtânî’de “me‘ânî”, çağdaşlardan Taha Hüseyin’de “beyân”, Emin el-Hülî’de “söz tekniği” ve Ahmed eş-Şâib’de “üslûb” terimleriyle ifade edilmiştir. Bütün bu farklı adlandırmaları kuşatan en kapsamlı kavram ise “belâğat” olmuştur (el-Kayrevânî 245; Güler 216; Hacimüftüoğlu 269).

Belâğatın bir ilim olarak şekillenmesinde, Aristo’ya ait Poetika (Şiir) ve Retorika (Hitabet) adlı eserlerin önemli bir rolü vardır. Bu iki eser, İshâk b. Huneyn (ö. 298/910) tarafından Arapçaya tercüme edilmiş, ardından Kudâme b. Câfer (ö. 337/948) de *Nakdu’s-Şi’r* adlı eserini bu çerçevenin etkisiyle kaleme almıştır. Bununla birlikte, belâğatın gerçek anlamda dönüm noktası, şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlüdür. Kur’ân-ı Kerîm’den önce belâğat, daha çok şiir ve hitabet zemininde ele alınırken, vahyin inzâlinden sonra tefsir, kitâbet, felsefe ve fıkıh gibi çeşitli ilimlerde de incelenen bir alan hâline gelmiştir. Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin doğru anlaşılması ve hükümlerinin sağlıklı biçimde çıkarılabilmesi için belâğatın ortaya koyduğu sanatların titizlikle incelenmesi zaruri olmuştur. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerîm’in i‘câzını kavramak ve onun eşsiz üslubunu ortaya koymak amacıyla erken dönemlerde *Me‘ânî’l-Kur’ân-ı Kerîm*, *Mecâzü’l-Kur’ân-ı Kerîm* ve *Müşkilü’l-Kur’ân-ı Kerîm* gibi eserler yazılmış; IX. yüzyıldan itibaren ise *İ‘câzü’l-Kur’ân-ı Kerîm* başlığı altında telif edilen çalışmaların sayısı giderek artmıştır (el-Bağdadî 62; Bolelli, *Belâğat Tarihi* 18; Güler 219-20).

İslâm’ın farklı coğrafyalara yayılması, diğer toplumlarla ilişkilerin artması ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaşması sonucunda Arapçada lahn ve dil yanlışlarının çoğalması tabii bir gelişme olmuştur. Bu sebeple dili, dolayısıyla da Kur’ân-ı Kerîm’i korumak amacıyla Arapçanın kural ve kaidelerini sözlü ve yazılı olarak tespit etmeye yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm, Arap gramerinin esaslarını belirlemede adeta bir mihenk taşı işlevi görmüş; gramer unsurlarının yalnızca sözlük anlamları değil, kullanım biçimleri de âyetler üzerinden tespit edilmiştir. Böylece metinlerde kastedilen manaların açığa çıkarılması için gramer, önemli bir yöntem hâline gelmiştir. İlk dönemden

itibaren yapılan bu çalışmalar, âyetlerden delillerle şekillenmiş ve süreç içinde lafızların zahirî ve mecazî boyutlarının incelenmesini de kapsayarak günümüze kadar orijinallliğini korumuştur (Ergüven 157; Özdoğan 26). Belâgat ilmi de bu gelişmelerden, nahiv kadar sistematik ve kapsamlı olmasa da etkilenmiş ve sonraki dönemlerde de bu etkileşimini sürdürmüştür.

3.1.1. Tarihi Süreçte Bedî'îlminin Belâgat İlmindeki Rolü

Bedî', belâgatın beyan ve me'âniden sonra üçüncü ayağını teşkil eder. Sözlükte “örneksiz bir şeyi icat etmek” anlamına gelir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'da “O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.” (2/Bakara/217) ifadesinde bu mânada geçmektedir. Terim olarak ise bedî', edebî sanatlarla süslenmiş ifadenin hem lafızda kusursuz hem manada uygun hem de âhenkli olmasını konu edinen ilimdir. Câhiz (ö. 255/869). de *el-Beyân ve't-Tebyîn*'de bedî'î, şiire güzellik katan edebî unsurlar bağlamında kullanır (el-Câhiz 43-44; Hacımüftüoğlu, “Bedî'” 320). Bedî'nin bu tanımlamalarından hareketle kısaca; sözün, lafız ve mana yönünden güzelleştirme sanatı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bedî' ilmi, Arap edebiyatında söz sanatlarını teorik ve estetik boyutuyla inceleyen bir disiplindir. Hicrî III. asırda İbnü'l-Mu'tez tarafından sistematik hale getirilmiş ve onun *Kitâbü'l-Bedî'* adlı eserinde 18 sanat tanımlanarak ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bu eser, bedî' ilminin ilk teorik temeli kabul edilir ve sözün güzelleştirilmesi amacını taşır. Fuat Sezgin, bu gelişimde Yunan felsefesinin etkisine işaret ederek, eserin ilk kısmında bilinen sanatların yer aldığını, ikinci kısmının ise Aristo'nun *Rhetorica*'sından etkilendiğini belirtir. Bu durum, erken dönem Arap belâgatında Yunan düşüncesinden bazı unsurların alındığını göstermektedir (el-Kazvîni, *El-Îzâh* 4-7; Sezgin 20-22; Şener 73-77).

Bedî' ilmi, söz sanatlarını lafzî ve manevî olmak üzere iki gruba ayırır. Lafzî sanatlar kelime ve harflerin ahengini, manevî sanatlar ise anlam boyutunu güzelleştirmeyi hedefler. Bu ayırım, söz sanatlarının Arap edebiyatında daha sistematik biçimde incelenmesini sağlamıştır. Ebû Hilâl el-Askerî, bedî'î farklı disiplinlerle ilişkilendirerek alanı genişletmiş; İbnü'l-Mu'tez'in eserinde ise secî, cinas ve tıbâk gibi sanatlara yer verilmiştir. Bu sanatlar, Kur'ân-ı Kerim'in üslubundaki estetik yapıyı kavramak ve açıklamak için de kullanılmış, böylece bedî' ilminin gelişiminde Kur'ân-ı Kerim önemli bir ilham kaynağı olmuştur (İbnü'l-Mu'tez 109; Şener 77-79). Bedî' ilmi, Arap edebiyatında estetik ve retorik anlayışın gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. İbnü'l-Mu'tez'in çalışmaları, bu ilmin teorik temelini atmış; bedî' hem edebî hem de dinî metinlerin anlaşılmasında belirleyici bir rol üstlenmeye devam etmiştir.

3.1.2. Bedî' İlminin Müstakil Bir Disiplin Haline Gelmesi

X. yüzyıldan itibaren bedî'î belâgat içinde müstakil bir alan olarak ilk kez sistemleştiren kişi, şair Halîfe İbnü'l-Mu'tez (ö.296/908-909) kabul edilir. *Kitâbü'l-Bedî'* adlı eserinde istiare, cinas, mutâbaka, reddü'l-acüz 'ale's-sadr ve el-mezhebü'l-kelâmî gibi sanatları bu başlık altında toplamıştır. Ebû Hilâl el-Askerî ise *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*'de belâgat konularını sistematik biçimde ele almış, bedî' bölümünde lafzî–manevî ayırımı yapmadan otuz beş farklı sanatı zikretmiştir (el-Askerî 268-430; İbnü'l-Mu'tez 11-12).

XI. yüzyıldan itibaren İbn Reşîk el-Kayrevânî (*el-'Umde*), İbn Sinân el-Hafâcî (*Sırrü'l-Fesâha*) ve Abdülkâhir el-Cürcânî (*Esrârü'l-Belâga, Delâ'ilü'l-Î'câz*) gibi âlimler bedî' konularını bölümler hâlinde ele almış, ancak bu eserlerde “bedî'” kavramı belâgatın genel kapsamı için kullanılmıştır. XII. yüzyılda ise Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'u ile bedî', edebî sanatlar içinde bağımsız bir bölüm olarak yerleşmiştir. Sekkâkî'den sonra Ahmed b. Yûsuf et-Tîfâşî (*el-Bedî'*), İbn Ebü'l-İşba' el-Mısri (*Tahrîrü't-Taḥbîr, Bedî'u'l-Kur'ân*), Bedreddîn b. Mâlik (*el-Misbâh*) ve Hatîb el-Kazvîni (*Telhîşu'l-Miftâh, el-Îzâh*) gibi isimlerin eserleri öne çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu metinler ya doğrudan örnek alınmış ya da şerh edilerek bedî', belâgatın üçüncü bölümü olarak işlenmiştir. Bu süreçte Şerefeddin et-Tîbî, Yahyâ b. Ḥamza el-'Alevî, Bahâeddin es-Sübkî, Sa'deddin et-Teftâzânî,

Seyyid Şerîf el-Cürcânî ve Muhammed ed-Desûkî'nin eserleri de bu geleneğin önemli halkalarını oluşturmuştur (Hacımuftuoğlu, "Bedî'" 319-20).

İlk dönemlerde Zemahşerî, Bâkılânî ve Abdülkâhîr el-Curcânî gibi âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'in icâzını açıklarken daha çok lafızdan ziyade manaya odaklanmışlardır. Bu yaklaşım, özellikle beyân ve me'ânî ilimlerinin gelişmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Buna karşılık, Bedî' ilmiyle ilgili kavramların gelişmesi ve çeşitlenmesi ise daha çok modern dönemde sistematik olarak ele alınmıştır. Böylece klasik dönemin anlam merkezli yönelimi ile modern dönemin estetik ve teknik ayrıntılara odaklanan yaklaşımı arasında belirgin bir fark ortaya çıkmıştır.

3.1.3. Bedî' İlminin Kendi İçerisinde Muhassinât-ı Lafziyye ve Muhassinât-ı Maneviyye Olarak Ayrışması

İbnü'l-Mu'tez'in *Kitâbü'l-Bedî'* adlı eseriyle bağımsız bir alan hâline gelen bedî' ilmi, belâgatın üçüncü bölümü olarak belirginleşmiştir. Bu ilmin kapsamı ve tasnifi konusunda ilk sistematik bilgiler ise Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'unda ortaya konmuştur. Sekkâkî, bedî'i iki ana gruba ayırır: muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı ma'neviyye. Lafzî güzellikleri ve anlam derinliklerini farklı boyutlarıyla ele alan bu ayırmada, lafzî kısımda altı, manevî kısımda ise yirmi sanat zikretmiştir (Es-Sekkâkî 507-20). Onun bu sistematigi, daha sonra Hâtib el-Kazvîni ve Tefâtânî tarafından geliştirilmiş ve bedî' ilmi modern döneme kadar bu tasnifle aktarılmıştır.

Muhassinât-ı lafziyye, sözün ahengini ve ses düzenini güzelleştiren sanatları kapsar. Aliterasyon, kafiye, ses uyumu ve lafzî tekrar bu grupta öne çıkar. Tezâd (zıt kelimelerin bir arada kullanımı) ve cinâs (ses benzerliğiyle anlam farklılığı) bu bölümün en bilinen örneklerindendir. Bu tür sanatlar, dinleyicide hem duygusal etki uyandırır hem de metne ritmik bir canlılık kazandırır. Muhassinât-ı maneviyye ise anlam derinliğini artıran sanatlardır. Mübalağa, teşbih ve istiare bu gruba dâhildir ve hayal gücünü harekete geçirerek metni daha çarpıcı hale getirir. Sekkâkî'den sonra Hâtib el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*'ta bu sanatların özellikle teşbih ve istiare üzerinden edebî metinlerde estetik algıyı nasıl güçlendirdiğini ayrıntılı biçimde işlemiştir (El-Kazvîni, t.y.a, s. 36).

Modern dönemde bu ayırım daha sistematik hâle getirilmiş ve farklı disiplinlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Klasik Arap şiirinde muhassinât-ı lafziyye ahenk ve ritim sağlamada, muhassinât-ı maneviyye ise anlam derinliği kazandırmada öne çıkmıştır. Bu nedenle bedî' ilmini yalnızca teorik bir tasnif değil, aynı zamanda pratik bir uygulama alanı olarak görmek gerekir. Sekkâkî, Kazvîni ve Tefâtânî'nin çalışmaları, edebî metinlerin hem biçim hem de içerik yönünden zenginleşmesine önemli katkılar sunmuştur.

3.2. Bedî' İlmi ve Bu İlmi İlgili Kavramlar

Bedî' ilminin diğer sanatlarla ilişkisini, benzerliklerini ve farklılıklarını kavrayabilmek için öncelikle bu ilme dair kavramların bilinmesi gerekir. Belâgatın üç temel dalından biri olan bedî', metinlerdeki estetik unsurları inceleyen bir disiplindir. Kur'ân-ı Kerîm'in icâzını anlamada özel bir yere sahip olan bu ilim, İslâmî ilimler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. "Yenilik" ve "güzellik" anlamlarını barındıran bedî', Arap dilinde lafzî ve manevî üstünlüğü ortaya koyar; anlamı ve ifadeyi süsleyerek dilin en ince edebî inceliklerini gözler önüne serer. Kelime kökü itibarıyla "örneksiz bir şeyi icat etmek" anlamına gelen bedî', farklı anlam ve biçimlerin en güzel şekilde harmanlanmasını amaçlar. Arapların şiir, hitabet ve kelâm ile iç içe yaşamaları bu ilmin gelişimini hızlandırmış; Kur'ân-ı Kerîm ise mecaz, teşbih ve cinas gibi sanatları yoğun biçimde kullanarak hem Arapçanın zenginliğini ortaya koymuş hem de insanın estetik ve duygusal dünyasına hitap etmiştir. Bu bakımdan bedî', Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada yalnızca bir dil bilgisi aracı değil, aynı zamanda estetik bir bakış açısı gerektirir (Dereli 463-64; Es-Sekkâkî 507; ez-Zerkeşî 446).

Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatı, lafzî ve manevî güzelliklerin birleşimiyle eşsiz bir edebî üslup ortaya koyar. Muhassinât-ı lafziyye, kelimelerin uyumu, ses ahengi ve ritmik yapı gibi unsurları kapsar; tekrarlar ve secî kullanımı hem anlamı pekiştirir hem de dinleyici üzerinde estetik bir tesir bırakır. Muhassinât-ı maneviyye ise anlam derinliğini, ifadelerin çarpıcılığını ve tematik bütünlüğü ön plana çıkarır. Teşbih, istiare ve kinaye gibi sanatlar âyetlerdeki anlam katmanlarını zenginleştirir; bu tür kullanımlar mesajı hem etkili hem de kalıcı kılar. Böylece Kur'ân-ı Kerîm, sözlü aktarım geleneğinde gücünü pekiştirirken aynı zamanda okuyucunun zihninde derin bir iz bırakır (el-Bikâî 33; el-Câhiz 98-102; Hacımüftüoğlu, "Bedî'" 321-22).

3.2.1. Genel Kavramlar

Bedî' ilmi, sözü hem lafız hem de mâna bakımından güzelleştiren sanatları konu edinen, belâgatın en önemli alanlarından biridir. Bu disiplin, ifadenin estetik boyutunu derinleştirerek etkisini artırmayı hedefler ve bu yönüyle belâgatın zirve noktası olarak kabul edilir. Kavramsal çerçevesi içerisinde hem lafzî hem de manevî sanatları barındıran bedî' ilmi, sözün hem biçim hem de anlam boyutuna estetik bir değer kazandırır. Bu sebeple bedî' ilmi, sadece Arap belâgatında değil, genel retorik teorilerde de sözün etki gücünü açıklayan temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu kavramları şöyle açıklayabiliriz:

a) **Bedî'**: Sözlükte bir şeyi numunesi ve örneği olmadığı halde vücuda getiren anlamına gelir (Râğıb El-İsfahânî 113). Yine eşsiz, nadir, latif ve güzellikte kendine çeken şey için de Bedî' kelimesi kullanılır (Salâhi 113). Istılahi olarak ise; muktezâ-yı hâle uygun olan fasih bir sözün nasıl güzelleştirileceğini öğreten bir ilim dalıdır (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 41). Başka bir ifadeyle bedî', anlama taalluk eden bir kelâmı hem mânası hem de lafzı itibarıyla güzelleştirme yöntemlerini konu edinir. Bu tanım, bedî'in belâgat içindeki işlevini netleştirdiği gibi, onun hem teorik hem de estetik boyutunu da ortaya koymaktadır.

b) **Muhassinât-ı Bedî'iyye**: Gerek şiirde gerekse nesirde kullanılan ifadeleri lafız ve mâna yönünden güzelleştiren sanatları ifade eder. Bu sanatlar, sözün etkileyiciliğini artırarak hem okuyucu hem de dinleyici üzerinde estetik bir haz bırakır. Klasik belâgat literatüründe bu kavram, bedî' ilminin ana çerçevesini oluşturan en geniş kapsamlı kategori olarak görülmüş ve hem öğretici hem de estetik açıdan ele alınmıştır. Muhassinât-ı bedî'iyye, iki temel başlık altında incelenir: muhassinât-ı mânevîyye ve muhassinât-ı lafziyye (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 296).

c) **Muhassinât-ı Lafzi**: Şiir ve nesirde lafızların güzelleştirilmesi için kullanılan sanatlara verilen genel bir kavramdır. Bu sanatlardan bazıları eş anlam, yakın anlam, zıt anlam, eş seslilik, köklerin birbirine yakınlığı ve umum-husûs ilişkisi gibi dilsel özelliklere dayanır. Böylece söz, sadece anlam bakımından değil, ses uyumu ve ritmik yapı aracılığıyla da etkileyici hâle gelir. Bu durum, okuyucuda estetik bir haz uyandırdığı gibi, metnin ahenkli ve güçlü bir üslup kazanmasına da katkı sağlar (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 296).

d) **Muhassinât-ı Manevi**: Lafızların mâna yönüyle güzelleştirilmesini konu alan sanatlardır. Bu sanatlar, sözün içerik boyutunu derinleştirerek ifadeye hem incelik hem de anlam zenginliği katar. İlk dönemlerde sayıları on beş ile otuz beş arasında değişen mânevî sanatlar, modern dönemde yapılan tasniflerde kırk beşten doksan sekize kadar genişletilmiştir. Bu artış, hem bedî' ilmine olan ilginin hem de estetik çeşitliliğin zamanla arttığını göstermektedir (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 297). Böylece muhassinât-ı mânevîyye, sözün estetik yönünün yanı sıra, anlam dünyasına kattığı çok boyutlu katkılarla da öne çıkmaktadır.

3.2.2. Kavramların Klasik ve Modern Dönem Karşılaştırması

Bedî' ilminin belâgat içerisindeki serencamını takip ederken dikkat çeken bir husus da muhassinât-ı lafziyye ve maneviyyenin sayılarında tarihsel süreç içerisinde meydana gelen değişikliklerdir. Nitekim İbnü'l-Mu'tez'den itibaren sanatların sayısı oldukça sınırlıyken, Ebû Hilâl el-Askerî bu sayıyı genişletmiş ve lafzî-manevî ayrımını daha belirgin hale getirmiştir. Sekkâkî ile bu tasnif daha sistematik bir yapıya kavuşmuş, Hatîb el-Kazvînî ve Teftâzânî ile sanatların sayısı hem çeşitlenmiş hem de eğitim literatüründe kalıcı bir standarda ulaşmıştır. Modern döneme gelindiğinde ise sanatların sayısında ciddi bir artış görülmüş; klasik dönemde birkaç on başlıkla sınırlı olan bedî' sanatları, modern retorik çalışmalarında yüzleri bulan bir çeşitliliğe ulaşmıştır. Bu farklılık, yalnızca edebî zevkin gelişimini değil, aynı zamanda belâgatın metodolojik dönüşümünü de göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda, muhassinât-ı lafziyye ve maneviyyenin klasik dönemden modern döneme kadar âlimler bazında nasıl tasnif edildiği ve sayı bakımından nasıl değişiklik gösterdiği karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Klasik Dönemden Günümüze Bedi İlminin Gelişimi

Kategoriler	İlgili Çalışmalar
Abdulkâhîr el-Curcânî (el-Curcânî 304; el-Curcânî 35)	Manevî ve Lafzî: Bedî' kavramını belâgat anlamında kullanır; sanatsal ayrım yapmaz. İstiâre, Cinas, Tıbâk, Hüsn-i't-talîl gibi sanatları işler.
Ebû Hilâl el-Askerî (el-Askerî 268-427)	Manevî ve Lafzî (35): 1. İstiâre ve Mecâz, 2. Mutâbaka, 3. Tecnis, 4. Mukâbele, 5. Taksîm, 6. Tefsîr, 7. İşâret, 8. Erdâf ve't-Tevâbi', 9. Mumâsele, 10. Gûlûv, 11. Mübâlâga, 12. Kinâye ve't-takrîz, 13. Aks, 14. Tezyîl, 15. Tarsi', 16. İğâl, 17. Tevşîh, 18. Reddû'l-'acûz ale's-sadr, 19. Tatmîm ve't-tekmîl, 20. İltifât, 21. İ'tirâz, 22. Rücû', 23. Tecâhülû'l-ârif ve'l-mezcu's-şek bi'l-yakîn, 24. İstitrâd, 25. Cem'ul-mutelif ve'l-muhtelif, 26. Selb ve'l-icâb, 27. İstisnâ, 28. El-mezhebû'l-kelemî, 29. Taştîr, 30. Mücâveze, 31. İstişhâd ve'l-İhticâc, 32. Ta'tif, 33. Mudâ'afe, 34. Tatrîz, 35. Taltif
Sekkâkî (Es-Sekkâkî 16-17)	Manevî (20): 1. Mutâbakat, 2. Mukâbele, 3. Müşâkele, 4. Murâât-ı nazîr, 5. Müzâvece, 6. Leff ü neşr, 7. Cem', 8. Tefrik, 9. Taksîm, 10. Cem' ma'a't-tefrik, 11. Cem' ma'a't-taksîm, 12. Cem' ma'a't-tefrik ve't-taksîm, 13. İhâm, 14. Te'kidû'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, 15. Tevcîh, 16. Tecâhülû'l-ârif, 17. İ'tirâz, 18. İstibâ', 19. İltifât, 20. Lafzın az harften oluşması ve oluşmaması Lafzî (6): 1. Tecnis (Cinas), 2. Reddû'l-'acûz ale's-sadr, 3. Kalb, 4. Seci', 5. Kur'ân-ı Kerîm fasılları, 6. Tarsi'
Hatîb el-Kazvînî (el-Kazvînî, <i>Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı</i> 129)	Manevî (25): 1. Tıbâk, 2. İrsâd, 3. Müzâvece, 4. Aks, 5. Rücû', 6. Tevriye, 7. İstihdâm, 8. Leff ü neşr, 9. Cem', 10. Tefrik, 11. Taksîm, 12. Cem' ma'a't-taksîm, 13. Cem' ma'a't-tefrik ve't-taksîm, 14. Tecrid, 15. Makbul Mübâlâga, 16. El-mezhebû'l-kelemî, 17. Hüsn-i't-talîl, 18. Tefrî', 19. Te'kidû'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, 20. Te'kidû'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh, 21. İdmâc, 22. Tevcîh, 23. Tecâhülû'l-ârif, 24. El-Kavlu bi'l-müceb, 25. İttirâd Lafzî (8): 1. El-Cinâs Beyne'l-Lafzeyn, 2. Reddû'l-'acûz ale's-sadr, 3. Seci', 4. Teştîr, 5. Muvâzene, 6. Kalb, 7. Teşrî', 8. Lüzûmu mâ lâ yelzem
Nusrettin Bolelli (Bolelli, <i>Belâgat</i> 8)	Manevî (15): 1. Tevriye, 2. Tıbâk, 3. Mukâbele, 4. Murâât-ı nazîr, 5. İstihdâm, 6. Cem', 7. Tefrik, 8. Taksîm, 9. Te'kidû'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, 10.

	Te'kidu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh, 11. Hüsn-i't-ta'lil, 12. İ'tilâf, 13. Üslûbü'l-Hakim, 14. Hüsnü'l-İbtidâ, 15. Hüsnü'l-İntihâ Lafzi (6):. 1.Cinas, 2. İktibâs, 3. 'Akd, 4. Tazmîn, 5. Seci', 6. Reddû'l-'acüz ale's-sadr
Ali Bulut (Bulut, <i>Bedi</i> 6-13)	Manevî (49):. 1.Tibâk, 2. Tedbîc, 3. Mukâbele, 4. İhâm-ı tezât, 5. Murâât-ı nazîr, 6. Teşâbüh-i etrâf, 7. Tefvîf, 8. İhâm-ı tenâsüb, 9. İrsâd, 10. Müşâkele, 11. Terdîd, 12. Müzâvece, 13. Akis, 14. Rücû', 15. İstidrâk, 16. Tevriye, 17. İstihdâm, 18. Tensiku's-sıfât, 19. Ta'dîd, 20. Leff-ü neşir, 21. Cem', 22. Tefrîk, 23. Taksîm, 24. Cem' ma'a't-tefrîk, 25. Cem' ma'a't-taksîm, 26. Cem' ma'a't-tefrîk ve't-taksîm, 27. Tecrid, 28. Nezâhet, 29. Tenkît, 30. İrdâf, 31. İbdâ', 32. Mübâlağa, 33. El-mezhebü'l-kelâmî, 34. Hüsn-i't-ta'lil, 35. Tefrî', 36. İstitrâd, 37. İftinân, 38. Mugâyere, 39. Te'kidu'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, 40. Te'kidu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh, 41. İstibâ, 42. İdmâc, 43. Tevcîh, 44. Hezil, 45. Tecâhülü'l-ârif, 46. Uslûbu'l-hakim, 47. El-Kavlu bi'l-muceb, 48. İtirâd, 49. İstidrâc Lafzi (27):. 1.Cinâs, 2. Reddû'l-'acüz ale's-sadr, 3. Muvârebe, 4. Tatrîz, 5. Muvaşşah, 6. Seci', 7. Muvâzene, 8. Mümâsele', 9. Tefvît, 10. Teşrî', 11. Tarih Düşürme, 12. Tahyîr, 13. Lüzûmu mâ lâ yelzem, 14. İ'tilaf, 15. Müsemmat, 16. Sühûlet, 17. İnsicâm, 18. İktibâs, 19. Tazmîn, 20. Serikât-ı Şi'riyye, 21. Akd, 22. Hal, 23. Telmih, 24. Hüsnü'l-ibtidâ', 25. Hüsnü't-tahallus, 26. İktidâb, 27. Hüsnü'l-intihâ
Mustafa Aydın (Aydın 5-8)	Manevi (98):. 1.Tibâk, 2. Mukâbele, 3. Tenâsüb, 4. İrsâd, 5. Müşâkele, 6. Müzâvece, 7. Aks ve tebdîl, 8. Tevriye, 9. İstihdâm, 10. Tevcîh, 11. Mübâlağa, 12. Tecrid, 13. Leff ü neşir, 14. Cem', 15. Tefrîk, 16. Taksîm, 17. Cem' ma'a't-tefrîk, 18. Cem' ma'a't-taksîm, 19. Cem' ma'a't-tefrîk ve't-taksîm, 20. İ'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ, 21. Cem'u'l-mu'telif ve'l-muhtelif, 22. İstitrâd, 23. İftinân, 24. İdmâc, 25. İstibâ', 26. El-mezhebü'l-kelâmî, 27. Hüsnü't-ta'lil, 28. Mugâyeret, 29. Te'kidu'l-medh bi-mâ yuşbihu'z-zemm, 30. Te'kidu'z-zemm bi-mâ yuşbihu'l-medh, 31. Nefyü's-şey' bi-icâbih, 32. El-kavl bi'l-mucib (veya mucib), 33. Uslûbu'l-hakim, 34. Tefrî', 35. Selb ve icâb, 36. Teşâbühü'l-etrâf, 37. Tecâhülü'l-ârif, 38. İ'tirâz, 39. İtirâd, 40. İstidrâk, 41. Rücû', 42. El-hezl, 43. Tehekküm, 44. İstidrâc, 45. İltifât, 46. İhtirâs, 47. Tetmîm, 48. Tekmîl, 49. Tezyîl, 50. Tekrâr, 51. İğâl, 52. Temkîn, 53. Tevşîh, 54. Ta'attuf, 55. İşâret, 56. İrdâf, 57. İstisnâ, 58. Ta'rîz, 59. İrsâlu'l-mesel, 60. Tefvîf, 61. Tevhîm, 62. Hüsnü'n-nesak, 63. Tenkît, 64. Telmih, 65. Mürâca'at, 66. İttisâ', 67. Selâmetü'l-ihtirâ', 68. Tefsîr, 69. İzâh, 70. İştirâk, 71. Ta'dîd, 72. Tertîb, 73. İktibâs, 74. Müsâvât, 75. Temsîl, 76. Terşîh, 77. Kasem, 78. Hüsnü't-tazmîn, 79. İdâ', 80. Hüsnü'l-beyân, 81. İcâz, 82. Hüsnü'l-ittibâ', 83. 'Akd, 84. Tevlid, 85. İttifâk, 86. Nevâdir, 87. Tahyîr, 88. Tedbîc, 89. Bast, 90. Unvân, 91. Ferâid, 92. İlğâz, 93. Nezâhet, 94. Hasru'l-cüz'î ve ilhâkuhu bi'l-küllî, 95. Münâkaza, 96. İştikâk, 97. Müvârede, 98. İbdâ' Lafzi (25):. 1.Cinâs, 2. Reddû'l-'acüz ale's-sadr, 3. Terdîd, 4. İzdivâc, 5. Seci', 6. Muvâzene, 7. Tarsî', 8. Teşrî', 9. Lüzûmu mâ lâ yelzem, 10. Kalb, 11. Tashif, 12. Muvârebe, 13. İ'tilâfu'l-lafz ma'a'l-lafz, 14. Tesmît, 15. İnsicâm, 16. İktifâ', 17. Tatrîz, 18. Mümâsele, 19.

3.2.3. Muhassinât-ı Maneviyye İle İlgili Seçili Kavramlar

Nesir ve nazımda lafızların mana itibariyle güzelleştirilmesi için kullanılan sanatlar modern döneme kadar sayılarının gittikçe arttığı gözlemlenmektedir. Bu sanatlara ve ihtiva ettiği konulara değinmek yerinde olacaktır. Bu konuların sınırlandırılmasında, klasik eserler ile modern eserler arasında adeta bir köprü kurmuş olan Hafîb el-Kazvînî'nin *Telhîs* adlı eseri dikkate alınmıştır. Ancak bedî' sanatlarının sayıca çokluğu ve çeşitliliği sebebiyle, makalenin hacim sınırları göz önünde bulundurularak sadece dört sanat ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu seçim hem konunun bütünlüğünü korumak hem de bedî' ilminin estetik boyutunu temsil gücü yüksek örnekler üzerinden değerlendirmek için yapılmıştır. Diğer sanatlar ise genel tasnif içerisinde işaret edilmekle yetinilmiştir.

3.2.3.1. Tıbâk

Mutâbakât, tezât, tatbîk veya tekâfû gibi farklı isimlerle anılan tıbâk, manada karşıt olan iki lafzı bir araya getirme sanatı olarak tanımlanır. Bu sanat, sözün anlam derinliğini artırdığı gibi, okuyucu veya dinleyici üzerinde güçlü bir etki bırakır. Tıbâkta kullanılan lafızlar isim, fiil ya da harf olabileceği gibi, bazen biri isim diğeri fiil de olabilir. Böylece söz, hem dilsel çeşitlilik kazanır hem de zıtlıklar üzerinden estetik bir denge oluşturur (Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 478; el-Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 129; Hâşimî 327; Taftazânî 130).

﴿وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا﴾ [الكهف: 18]

“Mağara ehli **uykuda iken** sen onları **uyanık** sanırdın. Biz onları sağa ve sola döndürürdük. Köpekleri dirseklerini eşiğe uzatmıştı. Onları görsen, için korkuyla dolar, geri dönüp kaçardın” [18/Kehf/18]

Ayette uykuda ve uyanık kelimeleri arasında tıbâk açısından uyum vardır.

﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [الحديد: 2]

“Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur; **diriltir, öldürür**. O, her şeye Kadir'dir.” [57/Hadîd/2]

Ayette diriltir ve öldürür ifadeleri tıbâk oluşturmaktadır.

﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ [الحديد: 3]

“O her şeyden **öncedir**; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı **son'dur**; varlığı **aşıkardır**, gerçek mahiyeti insan için **gizlidir**. O her şeyi bilir” [57/Hadîd/3]

Ayette geçen önce, son, aşikâr ve gizli kelimeleri tıbâk sanatını oluşturmuşlardır.

﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ [التوبة: 82]

“Yaptıklarının cezası olarak, bundan böyle **az gülsünler, çok ağlasınlar**”

Az gülmek ve çok ağlamak ifadeleri ayette tıbak sanatını oluşturur. [9/Tevbe/82]

﴿لَا يَكْفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ﴾ [البقرة: 286]

“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik **lehine**, ettiği kötülük de **aleyhinedir**.” [2/Bakara/286]

Lehine ve aleyhine ifadeleri de tıbâk sanatını oluşturur.

İki ya da daha fazla uyumlu olan şeylerin zıtlarının da bir arada zikredilmesi anlamına gelen mukâbele sanatı da tıbâk konusu içinde işlenmektedir.(el-Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 130; Es-Sekkâkî 508).

﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى ۝ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ۖ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى ۙ﴾ [الليل: 7-5]

﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ۙ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ۙ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى ۙ﴾ [الليل: 10-8]

“Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini doğrulayanın **işlerini kolaylaştırırız.**” [92/Leyl/5-7]

“Ama, cimrilik eden, kendini Allah'tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin **güçlüğü uğramasını kolaylaştırırız.**” [92/Leyl/8-10]

Bu âyetlerde mukâbele sanatı, olumlu davranışların olumsuz davranışlarla karşıt bir biçimde sunulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Sanatın işleyişinde, iyilik yapanların ve Allah'a itaat edenlerin ödüllendirileceği belirtilirken, bunun zıddı olarak inkâr edenlerin ve kötü fiillerde bulunanların cezalandırılacağı vurgulanır. Bu karşıtlık, okuyucunun zihninde güçlü bir etki oluşturur ve mesajın daha açık şekilde anlaşılmasını sağlar. Dolayısıyla mukâbele, hem ilahi adaletin tecellisini hem de sözün estetik dengesini gösteren önemli bir bedî' sanatı olarak karşımıza çıkar.

3.2.3.2. Tevriye

İhâm, tevcih, tahyîl, tahyîr ve mugâlata-i ma'neviyye adlarıyla da bilinen tevriye sanatı, sözlükte “arkaya atmak” anlamına gelir. Bir kelimenin iki anlamından birini gizleyip diğerini öne çıkarmak şeklinde tanımlanır. Özellikle hem yakın hem de uzak anlama sahip kelimelerde, yüzeyde yakın anlam kastediliyormuş gibi görünür; oysa asıl maksat uzak anlamdır. Bu sanatın özelliği, söylenen anlamın yakın ve açık, gizlenenin ise uzak olmasıdır. Şiir ve nesirde tevriye kullanıldığında muhatap, gizli manayı fark edebilmek için zekâsını ve dikkatini kullanmaya teşvik edilir (Akbaş 223; Atîk 122; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* 466; el-Kazvînî, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 134; el-Merâğî 327; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî 373; Hâşimî 324; Kırkız ve Ekhtiar 117).

Hicret esnasında bir bedevinin Peygamberimizi, (as.) Hz. Ebubekir'e sorması üzerine peygamberimizin tanınmasından endişe duyan Hz. Ebubekir ona şöyle cevap vermiştir:

﴿هَادٍ يَهْدِينِي﴾ “Beni yönlendiren bir rehberdir.” (Mecmu'a mine'l Müellifin 93) Rehber (هَادٍ) kelimesi ile Hz. Muhammed (as) kastedilmiştir (Atîk 126).

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۝﴾ [طه: 5]

“Rahman arşa **hükmetmektedir**” [20/Tâhâ/5] Arşa kurulmak anlamındaki استَوَى kelimesi ile Allah için mekân tayini muhal olacağı üzere “hükmetmek” anlamında uzak anlamı kastedilmiştir.

﴿وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ۖ﴾ [الرحمن: 6]

“Bitkiler ve ağaçlar O'nun buyruğuna **boyun eğerler**” [55/Rahmân/6] Yani yaratılış gayelerine uygun hareket eder ve asla isyan etmezler manasındaki uzak anlamı kastedilmiştir.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ۚ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۚ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۖ﴾ [الأنعام: 60]

“Geceleyin sizi ölü gibi uyutan, gündüzün **yaptıklarınızı** bilen, mukadder olan hayat süreniz doluncaya kadar gündüzleri sizi tekrar kaldıran O'dur. Sonra dönüşünüz O'nadır, işlediklerinizi size bildirecektir.” [6/En'âm/60] Buradaki yaralama anlamındaki kelime ile gündüz yapıp edilen ve aleyhte veya lehte kazanılan ameller uzak anlam olarak kastedilmektedir.

3.2.3.3. Cem'

Cem' sözlük anlamı itibari ile toplamak, biriktirmek, birleştirmek, birlik oluşturmak vb. anlamları ihtiva eder (Manzur 15/53; Aydın 83). Terim anlamda ise mütekellimin zikrettiği müteaddid ifadeleri yani iki veya daha fazla şeyi tek bir hüküm altında toplamak için kullanılan sanattır (Atîk 155; el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 136; Es-Sekkâkî 510; Hâşimî 338). Bir bakış açısına göre, isim veya zamir fark etmeksizin, birden fazla parçayı (cüzleri) tek bir kavramın (bir küllinin). içine yerleştirmek anlamına gelir (Er-Râzî 199).

Es-Sekkâkî'nin Ebul-Atahiye atfettiği bir beyitte şöyle geçmektedir:

ان الفراغ والشباب والجده مفسدة للمرء اي مفسدة

“Boş vakit, gençlik ve imkân kişi için bozulma sebebidir. Hem de ne bozulma!”

Bu beyit basit bahrinde yazılmıştır. Boş vakit, gençlik ve imkân bozulma sebeplerinde toplanmıştır. (Es-Sekkâkî 510; el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 136).

Yine Nef'i 'ye ait olan bir beyitte:

“Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül/ Ehl-i aşkın hâsılı sahip mezâkıdır gönül.”

Bu beyit Mütekârib bahrinde yazılmıştır. Dizelerinde kadeh, bâde, sâkî ve ehli aşkın sâhip mezâkı hükmen gönülde toplanmıştır (Nef'î 267; Taftazânî 183).

{الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً ٤٦} [الكهف: 46]

“Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevab olarak da emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır.” [18/Kehf/46]

Mal ve oğullar dünya hayatının süsü olmak noktasında toplanmışlardır.

{وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ٢٨} [الأنفال: 28]

“Mallarınızın ve çocuklarınızın, aslında bir sinama olduğunu ve büyük ecrin Allah katında bulunduğunu bilin.” [8/Enfâl/28] Mallar ve çocuklar imtihanda birleşmişlerdir.

3.2.3.4. Tefrîk

Sözlük anlamı ayırmak demek olan Tefrik, farklı iki ve daha çok şeyi tek hükümde birleştirmeyi ifade eden cem sanatının karşıtıdır. Aynı türden iki unsurun çoğunlukla övgü ve yergi amacıyla birinin diğerinden üstün olduğunu kıyas ve teşbih yoluyla ortaya koymaktır (Es-Sekkâkî 510; Taftazânî 185).

Reşîdüddin Vatvât'ın şu beyitlerinde görüldüğü gibi:

ما نوال الغمام وقت ربيع / كنوال الأمير وقت سقاء

فنوال الأمير بدرة عين / ونوال الغمام قطرة ماء

“Bahar vakti bulutun yağdırması, cömertlik gününde emîrin dağıtması gibi değildir. Zira emîrin dağıttığı altın çıkını, bulutun yağdırdığı ise su damlasıdır.” Bu beyitler Basît bahrinde yazılmıştır (al-Watwât ve Shawâribî 178; el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı* 137).

Fuzûlî bir beyitinde şöyle söylemektedir:

“Bende Mecnun'dan füzûn âşıklık isti'dadı var/ Aşık-ı sâdık benim, Mecnûn'un ancak adı var.”

Bu beyit Hâzec-i Mütekârib-i Müsedded-i Mahzûf bahrinde yazılmıştır (Fuzûlî 452; Bulut, *Bedi* 122) Şair burada kendisinin de Mecnun gibi aşık olduğunu lakin kendi aşkının daha üstün olduğunu tefrik sanatı ile ifade etmektedir.

(وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبُسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاجِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝۱۲) [فاطر: 12]

“İki deniz bir değildir. Birinin suyu tatlı ve kolay içimlidir; diğeri tuzlu ve acıdır. Her birinden taze balık eti yersiniz; takındığınız süsler çıkarırsınız, Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yarararak gittiğini görürsün. Belki artık şükredersiniz.” [35/Fâtır/12] Müminlerle kafirlerin bir olmadığının ayrımı tatlı ve tuzlu su farkı ile ortaya konmuştur.

3.2.4. Muhassinât-ı Lafziyye ile İlgili Kavramlar

Muhassinât-ı lafziyye, nazım ve nesirde lafızların estetik değer kazanmasını sağlayan sanatlardır. Eş, yakın ve zıt anlamlılık yahut ses benzerliği gibi dil özellikleri üzerinden çeşitlilik kazanır. Köklerin yakınlığı veya umum–husus ilişkisi, ifadenin gücünü ve anlam derinliğini artırır. Bu sanatlarda kelimenin kendisi merkezde olup, her biri farklı çağrışımlar doğurarak metnin duygusal yoğunluğunu besler. Ses uyumu ve ritmik yapı okuyucuda estetik bir haz bırakır, metne bütünlük katar. Doğru ve yerinde kullanılan lafızlar hem anlatımı güçlendirir hem de okuyucunun duygu ve zihnine etki eder. Böylece yazar ya da şair, dilin zenginliğini ortaya koyarak özgün üslubunu sergiler (Bulut, *Bedi* 195; Er-Râzî 68-76).

Muhassinât-ı lafziyye sanatlarının sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, bu çalışmada kapsamın sınırlılığı nedeniyle yalnızca dört sanat ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu seçim, hem lafziyye sanatlarının çeşitliliğini temsil edecek örnekleri göstermek hem de konunun bütünlüğünü koruyarak bedî' ilminin estetik boyutunu daha net ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Diğer sanatlara ise genel tasnif içerisinde işaret edilmiş, ayrıntılı çözümlemeler ise ilerideki çalışmalara bırakılmıştır.

3.2.4.1. El-Cinâs Beyne'l- Lafzeyn

Tecnîs, tecânüs ve mücânese gibi adlar ile de bilinen cinâs sözlükte iki şeyin birbirine benzemesi için kullanılır (Atîk 195; el-Merâğî 354). Terim olarak ise anlamca birbirine farklı ancak telaffuz açısından birbirine yakın olan iki sözcüğün kullanılması yoluyla yapılan sanat demektir (Ebu'l-Adûs 276). Cinâs tam ve nakıs yani tam olmayan olarak iki bölümde incelenir ve her bölümün kendi alt başlıkları vardır. Tam cinâs birleşik olmayan kelimelerin oluşturduğu basit ve birleşik olan kelimelerin oluşturduğu mürekkebe olarak iki başlıkta değerlendirilir. Tam olmayan cinâs ise tek seste farklılık olması, harf sayısının farklı olması, hareke ve sukunun farklı olması, yazılışları aynı ancak noktaları farklı harfler bulunması ve harf sırasının farklı olması açısından beş bölümde incelenir (Taftazânî 308-09).

رَحْبَةً رَحْبَةً

Geniş avlu (Es-Sekkâkî 516).

Hanna el-Es'ad bir beyitinde şöyle söylemektedir:

لَمْ نَلَقَ فِي خَلْقِهِ فِي الْكُونِ إِنْسَانًا فَرَدُّ تَبْدَى لَعِينِ الْعَصْرِ إِنْسَانًا

“Senden başka kendisine sığınacak bir insan bulamadık. Sen zamanın gözü için bir göz bebeği olmaya devam ediyorsun.” Bu şiir, Bahr-i Basît vezninde yazılmıştır (al-As'ad; Bolelli, *Belâgat* 409; el-Cârim ve Emîn 220; Abdurrahman Hasan Habennek el-Meydânî 499).

Bu beyitte geçen insan kelimesinin ilki asli anlamında insanı tanımlarken diğeri ise göz bebeği anlamına gelmektedir.

Ebû Nüvâs bir beyitinde şöyle söylemektedir:

عباس عباس إذا احتدم الوغى والفضل فضل والربيع ربيع

“Abbas (bin Fazıl El Ensari), savaş şiddetlendiği zaman, aslanların bile kendisinden korkup kaçtığı bir aslandır. Fazıl (bin Er Rebi’ bin Yunus), ihsan (fazilet sahibi); Rebi’ (bin Yunus) de bahar yağmuru gibidir.” Bu beyit Bahr-i Kâmil vezninde yazılmıştır (Abū Nuwās 5; Atîk 198; Bolelli, *Belâgat* 410; el-Cârim ve Emîn 221). Beyitte geçen Abbas, Fadıl ve Rebi’ kelimeleri önce özel isim sonrasında ise cins isim olarak kullanılarak cinâs yapılmıştır.

(وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُنْفِثُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ٥٥) [الروم: 55]

“**Kıyamet koptuğu gün suçlular sadece çok kısa bir müddet kalmış olduklarına yemin ederler. Böylece onlar dünyada da aldatılıp haktan döndürülüyorlardı.**” [30/Rûm/55]

Ayette geçen birinci “saat” kelimesi ile kıyamet, ikincisi ile ise gerçek anlamı kullanılmıştır.

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَرْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنًا بَرَقَهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ [النور: 43]

“**Bilmez misiniz ki, Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirir; üstüste yığar, sen de onların arasından yağmur yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir, dilediğini ona uğratar, dilediğinden de uzak tutar. Bu bulutların şimşeginin parıltısı nerdeyse gözleri alır!**” [24/Nûr/43]

(يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِي الْأَبْصَارِ) [النور: 44]

“Allah geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir. Doğrusu, **görebilenler** için bunda ibretler vardır” [24/Nûr/44] Bu âyetlerde geçen “ebsâr” ibarelerinde birincisi gerçek anlamda gözler için kullanılırken ikincisinde ise düşünüp akledebilenler kastedilmiştir.

3.2.4.2. Reddû'l- ‘Acüz ale’s-Sadr

Reddû'l- ‘Acüz ‘ale’s-Sadr, sözün başındaki kelimenin sonunda da tekrar edilmesiyle oluşan bir bedî‘ sanatıdır. Asıl amacı, ifadeye döngüsel bir yapı kazandırarak anlamı pekiştirmektir. Terim olarak beyit ya da fıkra sonunda yer alan kelimenin veya benzerinin başta tekrarlanmasıdır. Bu tekrar hem okuyucunun dikkatini çeker hem de düşünce veya duygunun güçlü biçimde vurgulanmasını sağlar. Başta ve sonda tekrarlanan lafızlar ritmik akıcılık oluşturur, metnin tesirini artırır. Nesirde bu sanat genellikle cümlelerin başında kullanılırken, şiirde beyitlerin farklı bölümlerinde uygulanabilmektedir. (Akbaş 219; el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur’ân-ı Kerîm’in Eşsiz Belâgatı* 153; Es-Sekkâkî 519; Hâşimî 333-34; İbnü'l-Mu‘tez 62)

el-Ukayşir el-Esedî bir şiirinde şöyle söylemektedir:

سَرِيعٌ إِلَى ابْنِ الْعَمِّ يَلْطِمُ وَجْهَهُ وَلَيْسَ إِلَى دَاعِيِ النَّدَى بِسَرِيعٍ
حَرِيسٌ عَلَى الدُّنْيَا مُضِيعٌ لِدِينِهِ وَلَيْسَ لِمَا فِي بَيْتِهِ بِمُضِيعٍ

“Amcaoğlunun yüzüne çok **hızlı** tokat vuruyor. Cömertliğe çağırana ise **hızlı** gitmiyor

Dinini **zayi ederek** dünyayı arzuluyor. Oysa evinde olanı asla **zayi etmiyor!**” Bu şiir, Bahr-i Tavîl vezninde yazılmıştır (Aydın 323; el-İşfahânî 314).

Bu beyitlerin başlangıçta ve sonlarında kullanılan kelimelerin aynı olması ile reddû'l-'acüz ale's-sadr sanatı yapılmıştır.

Kazvîni bu konuda şu örneği verir:

سائل اللّٰئيم يرجع ودمعه سائل

“Cimriden yardım isteyen eli boş ve gözyaşı dökerek geri döner.” (el-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur’ân-ı Kerîm’in Eşsiz Belâgatı* 153; Taftazânî 339).

"سائل" ifadesinin başta ve sonra tekrar edilmesi ile reddü'l-'acüz ale's-sadr sanatı yapılmıştır.

Dîk al-Jinn al-Himşî bir beyitinde şöyle söylemektedir:

سكران سكر هوى وسكر مدامة انى يقيق فتى به سكران

"İki sarhoşluk vardır ki biri aşk diğeri şarap sarhoşluğudur. İki cihetten sarhoş olan bir genç nasıl ayılabılır ki?" Bu şiir, bahr-i basît vezninde yazılmıştır (Dîk al-Jinn al-Himşî 145; Er-Râzî 82).

"سكران" ifadesinin başta ve sonra tekrar edilmesi ile reddü'l-'acüz ale's-sadr sanatı yapılmıştır.

Ebû Temmâm bir şiirinde şöyle söylemektedir:

وَمَنْ كَانَ بِالْبَيْضِ الْكَوَابِ مُغْرَمًا فَمَازَلَتْ بِالْبَيْضِ الْقَوَاضِيبُ مُغْرَمًا

"Kimisi tutkun boy vermiş genç kızlara, ben ise tutkunum parlak ve keskin kılıçlara." Bu şiir, Bahr-i Kâmil vezninde yazılmıştır (Abû Tammâm 191; Abdurrahman Hasan Habennek el-Meydânî 515). "مغرما" ifadesinin birinci cümlede geçmesi ve sonra ikinci cümlede sonunda tekrar edilmesi ile reddü'l-'acüz ale's-sadr sanatı gerçekleşmiştir.

{... وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ...} [الأحزاب: 37]

"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu." [33/Ahzâb/37] "تَخْشَى" (çekinmek) fiili, cümlede başında insanlar için, sonunda ise Allah için tekrar edilmesi ile reddü'l-'acüz ale's-sadr sanatı gerçekleşmiştir. Bu, Allah'tan korkmanın ve çekinmenin insanlar karşısında öncelikli olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Başta ve sonda aynı fiilin kullanılması, mesajı güçlendiren bir ahenk sağlar.

{فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝١٠} [نوح: 10]

"Dedim ki: "Rabbinizden bağışlanma dileyin; doğrusu O, çok bağışlayandır. Size gökten bol bol yağmur indirsın." [71/Nûh/10] Ayette, "اسْتَغْفِرُوا" (bağışlanma dileyin) fiili cümlede başında, "غَفَّارًا" (çok bağışlayıcı) sıfatı ise sonunda gelmiştir. Bağışlanma isteği ile Allah'ın bağışlayıcılığı arasında bir uyum kurulmuş ve her iki ifade birbiriyle bütünleşmiştir.

3.2.4.3. Seci ‘

Seci‘ (tesci‘ olarak da bilinir), sözlükte güvercin veya kumru gibi kuşların aynı nağmeyi tekrarlaması yahut devenin sürekli aynı sesi çıkarması anlamına gelir. Terim olarak ise nesirde, iki veya daha fazla fasılının son harflerinin aynı ya da yakın olmasıdır. Seci‘, nesre şiirdeki kafiye gibi ritim ve ahenk kazandırarak dinleyiciyi cezbeder ve sözün zihinde kalıcılığını artırır. Bu sanat, kelimelerin son harflerindeki sükûn dikkate alınarak oluşturulur; hareketler önemli değildir. Müenneslik "te"si de kafiye sayılmaz, çünkü farklı i‘rab durumları seci‘i bozabilir. Aynı harflerin tekrarıyla yapılabileceği gibi, mahreç veya sıfat bakımından yakın harflerin kullanımıyla da gerçekleştirilebilir (Akbaş 212; İbn Manzûr 8/150; Karamollaoğlu 163).

Harirî Makâmât adlı eserinin ön sözünde şöyle söylemektedir:

هو يطبع الأسجاع بجواهر لفظه ويقرع الاسماع بزواج ر وعظه

"O inci gibi sözleriyle seci‘li sözleri işliyor, nakşediyor. Ve kötülüklerden alıkoyucu vaazlarıyla kulakları çınlatıyor." (al-Harîrî 8; el-Merâğî 337; Hâşimî 331; Atîk 218; Bolelli, Belâgat 448). "الأسجاع" (seci‘ler) ile "الاسماع" (kulaklar) ve "لفظه" (lafzı) ile "وعظه" (vaazı) kelimeleri arasında kafiye uyumu bulunmaktadır. Bu uyum, ifadeyi ahenkli ve kulağa hoş gelecek şekilde düzenler. Aynı zamanda, metindeki anlam derinliğini artırarak, güzel sözlerin ve etkileyici vaazların tesirini daha güçlü bir şekilde hissettirir. Seci‘ sanatı, mesajın hem anlamını güçlendirmiş hem de estetik bir akıcılık sağlamıştır.

{فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ ۲۸ وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ ۲۹ وَظَلٍّ مَّمْضُودٍ ۳۰} [الواقعة: 28-30]

“Onlar dikensiz sedir ağaçları, salkımları sarkmış muz ağaçları, uzamış gölge altında” [56/Vâkıa/28-30] “مَخْضُودٍ” (dikensiz), “مَنْضُودٍ” (salkımları sarkmış) ve “مَّمْضُودٍ” (uzamış) kelimeleri “ودٍ” kafiye ve uyumuyla bitmektedir. Bu kafiye, âyetlerin ahengini artırmakta ve aynı zamanda cennet nimetlerini estetik bir şekilde betimleyerek mesajı daha etkileyici kılmaktadır. Bu uyumlu ifadeler, cennet tasvirinin güzelliğini pekiştirir ve âyetlerin akıcı bir üslup kazanmasını sağlar.

{وَالطُّورِ ۱ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ ۲ فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ ۳ وَالْأُيُتِ الْمَعْمُورِ ۴} [الطور: 1-4]

“*Tur’a, yayılmış ince deri üzerine satır satır dizilmiş Kitap’a, mamur bir ev olan Kâbe’ye, yükseltilmiş tavan gibi göğe, and olsun ki.*” [52/Tûr/1-4]

“الطُّور” (Tur), “مَسْطُورٍ” (satır satır yazılmış), “مَنْشُورٍ” (yayılmış) ve “الْأُيُتِ الْمَعْمُورِ” (mamur ev) kelimeleri arasında “ور” ses uyumu vardır. Bu kafiye, âyetlere hem ritmik bir akıcılık hem de estetik bir güzellik katmaktadır. Âyetlerde, önemli ilahi gerçeklikler ahenkli bir şekilde sıralanarak dikkat çekici bir üslup oluşturulmuştur. Bu, mesajın hem anlamını güçlendirmiş hem de etkileyiciliğini artırmıştır.

{وَالْعَادِيَّاتِ صُبْحًا ۱ فَالْمُورِيَّاتِ قَدْحًا ۲ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ۳} [الْعَادِيَّاتِ: 1-3]

“*And olsun Allah yolunda koştukça koşanlara; And olsun kıvılcımlar saçanlara. Sabah sabah akına çıkanlara*” [100/Âdiyât/1-3]

“صُبْحًا” (koştukça koşanlara), “قَدْحًا” (kıvılcımlar saçanlara) ve “صُبْحًا” (sabah akına çıkanlara) kelimelerinin sonunda “حَا” kafiye uyumu bulunmaktadır. Bu kafiye, âyetlere ritmik bir akıcılık kazandırmakta ve güçlü bir ahenk oluşturmaktadır. Âyetlerdeki bu ahenk, savaş atlarının cihad için yaptığı hareketlerin görkemini ve önemini daha etkileyici bir şekilde yansıtarak mesajın gücünü artırır. Bu, seci’ sanatının hem estetik hem de anlamı pekiştirme işlevini ortaya koymaktadır.

{فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۹ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۱۰} [الضحى: 9-10]

“Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama” [93/Duhâ/9-10] “فَلَا تَقْهَرْ” (kötü muamele etme) ve “فَلَا تَنْهَرْ” (azarlama) ifadelerinin sonlarındaki “هَرْ” kafiye uyumu vardır. Bu kafiye, âyetlere ritmik bir ahenk kazandırmakta ve emir cümlelerinin etkisini güçlendirmektedir. Âyetlerde, öksüze ve muhtaçlara karşı merhametli davranışın önemi vurgulanırken, seci’ sanatı mesajın hem estetik hem de duygusal etkisini artırmaktadır. Bu uyum, Kur’an’ın edebî mucizesinin bir göstergesidir.

3.2.4.4. Kalb

Kalb, sözlükte bir şeyi tersine çevirmek veya yönünü değiştirmek demektir. Terim olarak ise, kelimeyi oluşturan harflerin ya da cümledeki kelimelerin yer değiştirmesini ifade eder. Bu dönüşüm hem harf dizilişinde hem de cümle yapısında gerçekleşebilir. Zerkeşî (ö. 794/1392), kalbu’l-isnâd, kalbu’l-matûf, ‘aks, cinâs-ı müstevî ve cinâs-ı bâ‘z gibi farklı türlerini zikretmiştir. Ancak kaynaklarda kalb, lafız ve anlam yönünden ayrıntılı bir sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. Genellikle mecaz, teşbih ve atıfta; ayrıca lafız düzeyinde ‘aks (tebdîl). ve cinâs sanatlarında kullanılmaktadır (Akbaş ve Kızılkaya 123-24). En yaygın ve bilinen kullanımı olan Cinâs-ı Müstevî boyutudur. Geri çevirmek, içini dışına döndürmek gibi anlamları olan kalb sanatı, terim olarak ise; bir şatırın ya da beyitin tersten okunduğunda da söz ve mana uyumunu sağlaması anlamında da kullanılır (Aydın 346; Taftazânî 369).

Nâsîhüddin el-Urcânî bir beyitinde şöyle söylemektedir:

مودته تدوم لكل هول وهل كل مودته تدوم

“Onun sevgisi her türlü zorlukta devam eder. Her kişinin sevgisi devam eder mi?”

Bu şiir, Vâfir vezninde yazılmıştır (al-Urjânî 192; Taftazânî 369).

Beyitteki kelimeler tersten okunduğunda da cümle yapısı ve anlam korunur: "مودته تدوم" → "تدوم" Beyitteki kelimeler tersten okunduğunda da cümle yapısı ve anlam korunur: "مودته تدوم" → "تدوم" Burada sevginin sürekli olduğu ve her zorluğa karşı devam ettiği belirtilir. İkinci mısra: "وهل كل مودته تدوم" Burada ise bu sürekliliğin genellik arz edip etmediği, herkesin sevgisinin devam edip etmediği sorgulanır. Beyitteki ifadeler hem ileri hem de geri okunduğunda ahenk bozulmaz ve anlam korunur. Bu durum, kalb sanatının başarıyla kullanıldığını gösterir. İlk mısra olumlu bir önerme sunarken, ikinci mısra bu durumu soru yoluyla ele alarak beyitte bir anlam derinliği oluşturur.

Nasrullah el-Hâirî bir beyitinde şöyle söylemektedir:

ارانا الاله هلالا انارا

“Allah ışık saçan hilali bize gösterdi.” Bu beyit, Bahr-i Hafif vezninde yazılmıştır (Aydın 347; al-Hâ’irî 115; Taftazânî 370).

Bu ifade, tersten okunduğunda da aynı cümle ortaya çıkar: "ارانا الاله هلالا انارا" → "ارانا انارا هلالا" Hem kelimelerin sırası hem de anlamı korunur, bu durum kalb sanatının en temel özelliğidir. İfadede Allah’ın insana ışık saçan bir hilali göstermesi tasvir edilmiştir. "هلالا انارا" (ışık saçan hilal) ifadesi, anlamda derinlik ve güzellik katmaktadır. Aynı zamanda, tersten okunduğunda bu estetik bozulmadan korunur. Kalb sanatının bu örneği, lafız (söyleyiş) ve anlamın birbiriyle tam bir uyum içinde olduğunu gösterir. Cümlelerin ileri ve geri okunabilirliği hem ahenk hem de edebi etkisini artırır.

﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ (يس: 40)

“Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yürürler.” [36/Yâsîn/40] Bu ayette geçen **كُلٌّ فِي فَلَكٍ** ifadesi tersten de okunduğunda aynı söz ve manayı vermektedir.

﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ (المدثر: 3)

“Rabbini yücelt” [74/Müddessir/3] Bu ayette de yine رَبَّكَ فَكَبِّرْ ifadesi tersten okunduğunda aynı söz ve manaya ulaştırmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada bedî’ ilmi, muhassinât-ı lafziyye ve muhassinât-ı maneviyye bağlamında ele alınmış; belâgat ilmi içerisindeki konumu kavramsal, tarihsel ve estetik yönleriyle incelenmiştir. Belâgatın üç temel boyutundan me’ânî sözün bağlama uygunluğunu, beyân mananın farklı yollarla ifade edilmesini, bedî’ ise sözün estetik değerini temsil etmektedir. Bu üçlü sistemin en önemli yönü, lafız ve mana bütünlüğünü sağlayarak söze hem doğruluk hem de güzellik kazandırmasıdır.

Bedî’ ilmi tarihsel süreçte çeşitli safhalardan geçmiştir. İbnü’l-Mu‘tez’in *Kitâbü’l-Bedî’i* ile ilk defa müstakil bir disiplin kimliği kazanmış, Ebû Hilâl el-Askerî ile kapsamı genişlemiş, Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘Ulûmu* ile sistematik bir yapıya kavuşmuş, Kazvî’nin *Telhisü’l-Miftâh*’ı ve Teftâzânî’nin *el-Mutavvel*’iyle de yüzyıllar boyunca eğitim geleneğinin merkezinde yer almıştır. Bu süreç, bedî’in yalnızca teorik bir alan olmadığını, Arap retorığının canlı ve sürekli gelişen bir parçası olduğunu göstermektedir. Böylece bedî’ hem eğitim kurumlarının hem de edebî üretimin temel malzemelerinden biri hâline gelmiştir. Osmanlı medrese geleneğinde şerh ve haşiyeler aracılığıyla sürdürülen bu birikim, Türk edebiyatına da yansımış; özellikle şairler şiirlerinde bedî’ sanatlarını bilinçli olarak işlemişlerdir. Bedî’ bu yönüyle yalnızca teorik bir disiplin değil, edebî üretimi doğrudan etkileyen bir pratik alan olmuştur. Bu sebeple klasik kültürün hem akademik hem de edebî sahadaki canlılığını koruyan temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern döneme gelindiğinde ise bedî’, klasik bir “muhassinât listesi” olarak görülmekten çıkmış; fonetik, semantik ve psikolojik yönleriyle dilbilim, stilistik ve retorik çalışmalarda işlevsel bir kategori hâline gelmiştir. Bu yeni yaklaşım, bedî’in yalnızca

estetik bir süsleme değil, aynı zamanda iletişimsel etkinliği ve anlam derinliğini güçlendiren bir unsur olduğunu göstermektedir. Böylece modern araştırmalarda bedî‘, dilin etki gücünü ortaya koyan disiplinlerarası bir kavram hâline dönüşmüştür.

Bu çalışmanın özgün katkılarından biri, bedî‘ ilminin tarihsel serencamını erken dönemden modern döneme kadar bütünlüklü bir bakışla ele almasıdır. Muhassinât-ı lafziyye’nin sözün fonetik ve ritmik boyutunu, muhassinât-ı maneviyye’nin ise anlam katmanlarını nasıl derinleştirdiği ayrıntılı şekilde ortaya konulmuştur. Bu bakımdan çalışma, bedî‘i yalnızca teorik bir alan olarak değil, işlevsel yönleriyle birlikte değerlendirmiş ve alana özgün bir katkı sağlamıştır. Bir diğer özgün katkı, klasik ve modern dönem kaynaklarındaki tasniflerin tablolastırılmasıdır. Bu yöntemle edebî sanatların tarih boyunca sayısal olarak nasıl çeşitlendiği ve arttığı görünür hâle gelmiştir. Literatürde genellikle dağınık hâlde bulunan bilgiler sistematik ve karşılaştırmalı bir yapıya kavuşturulmuş, böylece bedî‘ araştırmalarına yeni bir yönetsel boyut kazandırılmıştır.

Sonuç olarak bedî‘ ilmi, belâgatın yalnızca tamamlayıcı bir unsuru değil, onun zirve noktasıdır. Lafzî sanatlarla kulağa, manevî sanatlarla zihne ve ruha hitap eden bedî‘, sözün estetik boyutunu inşa ederek belâgatın bütünlüğünü tamamlar. Ölçülü ve yerinde kullanıldığında bedî‘, anlamı zenginleştiren, muhatap üzerinde kalıcı bir etki bırakan güçlü bir araç hâline gelir.

Bundan sonraki araştırmaların, bedî‘ sanatlarını yalnızca Arap belâgatı bağlamında değil, farklı edebiyat ve kültürlerde de karşılaştırmalı olarak incelemesi faydalı olacaktır. Ayrıca fonetik, semantik ve bilişsel dilbilimle ilişkilendirilmesi, bedî‘in tarihsel gelişimini, estetik işlevini ve modern dilbilimsel boyutlarını daha geniş bir perspektifte görünür kılacaktır. Böylece hem klasik hem de çağdaş edebiyat çalışmalarına zengin katkılar sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Abū Nuwās, al-Ḥasan ibn Hānī’. Dīwān Abī Nuwās. Editör Aḥmad ‘Abd al-Majīd al-Ghazālī, Dār al-Kitāb al-‘Arabī, 1984.
- Abū Tammām, Ḥabīb ibn Aws al-Ṭā’ī. Dīwān Abī Tammām bi-Sharḥ al-Khaṭīb al-Tibrizī. Editör Muḥammad ‘Abduh ‘Azzām, c. 2, Dār al-Ma‘ārif, 1965.
- Akbaş, Yaşar Fatih. Arapça Belâgat Meânî-Beyân-Bedî‘. Cantaş, 2017.
- Akbaş, Yaşar Fatih, ve Yakup Kızılkaya. “Arap Belâgatinde Cümle Düzeyinde Kalb (Göçüşme)”. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 35, no. 35, Aralık 2024, ss. 119-43. dergipark.org.tr, <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1509350>.
- Akdemir, Hikmet. Belâgat Meani - Beyan - Bedî. Nizamiye Akademi, 2016.
- al-As‘ad, Ḥannā. “Mā li’l-kharā‘id qad aḥdathna tūfānan”. t.y.a, <https://poetry.dctabudhabi.ac/poems/94793>.
- al-Ḥarīrī, al-Qāsim ibn ‘Alī. Maqāmāt al-Ḥarīrī. Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 2002.
- al-Ḥā’irī, Naşr Allāh. Dīwān al-Sayyid Naşr Allāh al-Ḥā’irī. Mu’assasat al-Balāgh, 1987.
- al-Urjānī, Nāşih al-Dīn. Dīwān al-Urjānī. Editör Muḥammad al-Nadwī, c. 1, Dār al-Bashā’ir al-Islāmiyyah, 1996.
- al-Waṭwāt, Rashīd al-Dīn Muḥammad ibn Muḥammad, ve İbrāhīm Amīn Shawāribī. Ḥadā’iq al-siḥr fī daqā’iq al-shi‘r. Maṭba‘at Lajnat al-Ta’līf wa-al-Tarjama wa-al-Nashr, 1945.
- Atık, Abdulaziz. İlmu’l - Bedî’. Daru’l-Nahda, 2014.

- Aydın, Mustafa. Bedî İlmi ve Sanatları. 1. bs, İşaret Yayınları, 2018, <https://mustafaaydin.com/yayimlar/BediIlmiVeSanatlari.pdf>.
- Bolelli, Nusrettin. Belâgat: (beyân, me'ânî, bedî' ilimleri): arap edebiyâtı. 8. baskı, IFAV, 2013. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, nu. 72.
- . Belâgat Tarihi. Rağbet Yayınları, 2018.
- Bowen, Glenn A. "Document analysis as a qualitative research method". Qualitative Research Journal, c. 9, sy 2, 2009, ss. 27-40.
- Bulut, Ali. Bedî' İlmi. 1. bs, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- . Belâgat Terimleri Sözlüğü. 1. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, no: 355.
- . Belâgat Terimleri Sözlüğü. 1. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, no: 355.
- Dereli, Muhammet Vehbi. İbn Ebi'l-İsbân Bedî'ü'l-Kur'ân-ı Kerîm Adlı Eseri Bağlamında Kur'an'ın Bedî' İlmine Katkısı. c. 48, 2019.
- Dîk al-Jinn al-Hîmşî, 'Abd al-Salâm ibn Raghbân. Dîwân Dîk al-Jinn al-Hîmşî. Editör 'Abd al-Fattâh Rawwâs Qal'ajî, Dâr al-Nafâ'is, 1998.
- Ebu'l-Adûs, Yusuf. Medhal ila'l-Belâğati'l-Arabiyye, (İlmu'l-Meânî, Ilmu'l-Beyân, Ilmu'l-Bedî'). Dârü'l-Mesîre, 2007.
- el-Askerî, Ebû Hilâl. Kitâbu's-Sînâ'ateyn. el-Mektebet'u l-Unsuriyye, 1998.
- el-Bağdadî, Kudâme b. Câfer. Nağdu's-Şi'r. Editör Muḥammad Muḥyiddîn Abd al-Ḥamîd, Dâr al-Ma'ârif, ts.
- el-Bikâî, Burhâneddin. Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1992.
- el-Câhiz, Amr b. Bahr. el-Beyân ve't-Tebyîn. Daru'l-Takva, 2018.
- el-Cârim, Ali, ve Mustafa Emîn. El-Belâğatu'l-Vâdiha. Daru'l-Fikr.
- el-Curcanî, Abdulkahir. Delâilul İcâz fî İlmi Meânî. Editör Yasin el-Eyyubî, Al-Maktaba al-'Aşrîya, 2011.
- el-Curcânî, Abdulkâhir. Delâilü'l-İcâz. Çeviren Osman Güman, 1. bs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- el-Curcânî, Abdulkâhir. Esrâru'l-Belâga Belâgatin Sırları. 1. bs, Litera Yayıncılık, 2018.
- el-Galâyini, Mustafa. Camiü'd-Dürusi'l-Arabiyye. 1. bs, ed-Darü'l-Alemiyye li'n-Neşr, 2015.
- el-İşfahânî, Abû al-Faraj. Kitâb al-Aghânî. Dâr al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1992.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk. El-Umde Fi Mehasini's- Şi'R Ve Âdâbihi Ve Nakdihi. Dâru'l-Cîl, 1981.
- el-Kazvînî, Hatîb. El-Îzâh fî Ulumi'l Belaga. 3. bs, c. 1, Daru'l Ciyl, 2010.
- . Telhîs ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı. 1. bs, Huzur Yayınevi, t.y.a.
- el-Merâğî, Ahmet Mustafa. Ulûmu'l-Belâga. Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1993.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habennek. el-Belâğatu'l-Arabiyye Ususuha ve Ulûmuha ve Fünûnuha. Dârü'l-Kalem, 1996.

- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. El-Belâgatul Arabiyye Ususuha ve Ulumuha ve Fununuha. Dârü'l-Kalem, 1996.
- El-Canâcî, Hasan bin İsmail bin Hasan bin Abdul Razeq. el-Nazmu'l Belâğî Beyne'l Nazariyyeti ve'l Tatbig. Muhammedia Baskı Evi, 1983, <https://shamela.ws/book/151013>.
- El-Kazvîni, Hatîb. Telhîs Ve Tercümesi Kur'ân-ı Kerîm'in Eşsiz Belâgatı. 1. bs, Huzur Yayınevi.
- Ergüven, Şahabettin. "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 6, sy 11, no. 11, Haziran 2007, ss. 155-83.
- Er-Râzî, Fahreddin. Nihayetü'l-İcaz fî Dirayeti'l-İ'caz Kur'an'ın İ'cazı ve Belâgat. Çeviren Zekeriya Çelik, Litera Yayıncılık, 2022.
- Es-Sekkâkî, ebû Ya'kûb. Miftâhu'l-Ulûm. 1. bs, Litera Yayıncılık, 2017.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsim Cârullah Maḥmûd b. 'omer b. Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥevârizmî. El-Keşşâf 'an hakâ'iki ḡavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhî't-te'vîl: Keşşaf tefsiri: (metin-çeviri). Editör Murat Sülün, Çeviren Muhammed Coşkun, 1. baskı, c. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları ; Dinî ilimler serisi, 70. 7.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Bahâdır. el-Burhân fî 'ulûmî'l-Kur'ân-ı Kerîm, thk. With Yusuf Abdurrahman el-Maraşî ve Cemal Hamdi ez-Zehebî, c. 1, Dârü'l-Me'ârif, 1990.
- Fadıl Hasan, Abbâs. el-Belâga Funûnuha ve Efnânuha. Daru'l- Furkan, 1417.
- Fuzûlî. Fuzûlî Dîvânı. Editör Abdülhakim Kılınç, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2021, http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuzuli-divani_765.aspx.
- Güler, İsmail, editör. İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler. Birinci basım, İSAM Yayınları, 2015. İSAM yayınları İlmî Araştırmalar dizisi, 167 72.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Bedî'". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 5, TDV Yayınları, 1992, ss. 320-22.
- . "Bedî'". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 5, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy 11, Haziran 1993, s.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed. Cevâhiru'l-Belâğa. 4. bs, Daru'l Ma'rife, 2013.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvîni. Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luğa. Dârü'l-Fîkr, 1979. Original work published as "6", مغایيس اللغة, vols.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. "abd". Lisânü'l-'Arab, c. 4, Dârü'l-Maârif, ts.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebul Abbas Abdullah. Kitâbu'l-Bedî. Müessesetul Kutubus Segafiyye, 2012.
- Karamollaoğlu, Fatma Serap. Kur'an Işığında Belâgat Dersleri Bedi' İlmi. 1. bs, İşaret Yayınları, 2014.
- Kırkız, Mustafa, ve Ousama Ekhtiar. El Muktedabu Fil Belâgati Arabiyyeti. Rağbet Yayınları, 2017.
- Manzur, Ibn. Lisânü'l-'Arab. Beirut, 1955.
- Mecmu'a mine'l Müellifin. el-Beyan-vel-Bedî. Daru'l-Zahiriyye, 2017, <https://www.tahsilyayinevi.com/urun/el-beyan-vel-bedi-lbyn-wlbdy>.

- Nef'î. Nef'î Divanı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. "Sîbeveyhi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 37, TDV Yayınları, 2009, ss. 130-34.
- Özdoğan, M. Akif. Arap Gramerinde Mecâz. 1. bs, Ensar Nesriyat, 2019.
- Râğıb El-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muḥammed b. er-. el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân. 4. bs, Yarı Yayınları, 2015.
- Salâhi, Mehmed. Kâmûs-ı Osmanî. İstanbul : Mahmud Bey Matbaası, 1313. ; TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, [ktp2.isam.org.tr, http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=85285&tarama=mehmed+salahi](http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=85285&tarama=mehmed+salahi).
- Sezgin, Fuat. Bedî' İlminin Tekamülü ve İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Bediyyelere Ait Yazmalar KataloĖu. 1947. İstanbul Üniversitesi, Lisans Bitirme Tezi.
- Sîbeveyhi. el-Kitâb. 3. bs, c. 1, Mektebet'u l-Hâncî, 1408.
- Şener, Fatma Nur. "Fuat Sezgin'in Bedî' İlminin Doğuşu ile İlgili Görüşleri (Bedî' İlmi ile İlgili Bitirme Tezi Bağlamında)". darulfunun ilahiyat, Aralık 2019. ResearchGate, <https://doi.org/10.26650/di.2019.30.2.0051>.
- Taftazânî, Sadeddin. Muhtasarul Meani Tercümesi. 1. bs, c. 3, Seyda Yayınevi, 2015.
- Yıldırım, Ali, ve Hasan Şimşek. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 10. bs, Seçkin, 2016.